

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 111 1990

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-87666-04-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1991

den svenska diktningen ter sig relativt tunt, men så sträcker sig också antologin från »morgonländernas» poesi – indiars, kinesers, persers osv. – ända till den nygrekiska lyriken.

»Den gotiska skolan» i svensk diktning fick en anmärkningsvärt fyllig presentation genom den tredje bandet (1860) av Hausschatz der schwedischen Poesie; verket var planerat att omfatta fyra band, men enbart tredje delen kom att föreligga. Framför allt var det Esaias Tegnér som fick representera den götiska poesin, men Geijer, Ling, Nicander och andra finns med. Tegnér skulle på 1800-talet länge hålla en stark position inom den tyska bokutgivningen. Die Fri-thiofs Sage utkom i en rad översättningar och i en mängd utgåvor, och förlagen publicerade Poetische Werke (1–2, 1836–37), Sämtliche Gedichte (1840) av utomstående givits orätta proportioner.» Torsten förelåg en antologi som Schweden-Sang. Esaias Tegnér med Fr. Ohnesorge som översättare.

Almqvists Drottningens juvelsmycke förelåg i tre utgåvor på olika tyska förlag 1842–46 och i Sammling schwedischer Musterromane 1844 ingick en volym med Skällnora kvarn och Kapellet. Flera andra Almqvist-översättningar förekom dessutom på 1830- och 40-talen. Es geht an ingick sålunda 1846 i Das belletristische Ausland och Gabriële Mimanso 1842 i Bibliothek der besten und neuesten schwedischen Romane. Sedan Ellen Key lancerat Sveriges modernaste diktare satsade Insel Verlag 1912 på Werke. Auswahl in 2 Bänder med A. Mens som Almqvist-tolkare. Men aldrig låg Love Almqvist tillnärmelsevis i paritet med Fredrika Bremer, Emelie Flygare-Carlén och Alfred av Hedenstierna (Sigurd).

Uppgifter av det här slaget har länge stått att hämta i allehanda bibliografiska källor men de finns nu sorgfälligt inarbetade i sjubandsbibliografin *Schwedische Literatur in deutscher Übersetzung 1830–1980* (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen). Fritz Paul och Heinz-Georg Halbe konstaterar i det första bandets förord att planen ursprungligen hade varit att ta året 1700 som utgångspunkt, något som emellertid visat sig ogenomförbart, »wegen der allgemein bekannten Schwierigkeiten bei der bibliographischen Erfassung deutscher Titel vor 1830 und der entsprechenden Parallelsituation in Schweden vor 1830». Om också målsättningen således starkt hade reducerats skulle bibliografins omfång komma att överträffa alla gjorda beräkningar. »Die kulturellen Beziehungen zwischen Deutschland und Schweden verliefen offensichtlich nicht, wie manchmal vermutet wurde, auf einer Einbahnstrasse ausschliesslich in nördlicher Richtung. Schweden hat dem deutschen Sprach- und Kulturraum in den letzten 150 Jahren mehr geben können, als selbst erfahrene Fachleute anfänglich vermuten kann. Die Zahl der übersetzten Autoren und Werke, der Mehrfachübersetzungen und der Übersetzer spricht für sich selbst.»

Det tunga insamlingsarbetet för den bibliografiska sammanställningen har bedrivits av Regina Quandt och hennes team av medarbetare i Bochum. Eftersom de utnyttjade bibliografiska källorna visade sig ingalunda felfria blev målsättningen »durch Autopsie Unstimmigkeiten zu klären und Korrekturen vorzu-

nehmen. In etwa 10% der Fälle verlief die Suche nach Büchern im gesamten deutschsprachigen Raum ergebnislos.» Som den föreligger omfattar bibliografin mer än 900 översatta författare och över 10000 översatta originaltitlar liksom cirka 700 översättare. Med rätta hävdar de båda utgivarna att bibliografin inte bara bör kunna göra tjänst som referensverk, »sondern zugleich auch Grundlage für weiterführende Forschungen, etwa im Bereich der Rezeptions- und Wirkungsgeschichte, der kulturellen Beziehungen oder der literarischen Übersetzung sein».

Den första delen upptar antologier alltifrån Abendländische Lyrik (1969) och Nelly Sachs' Aber auch diese Sonne ist heimatlos (1957) med dess tolkningar av modern svensk lyrik. Nelly Sachs återkom 1965 med Schwedische Gedichte, där Södergran, Edfelt, Thoursie och Tranströmer presenterades i rika dikturval. Men redan 1947 hade Von Welt und Granit (Aufbau Verlag) förelegat som ompände svensk lyrik från Dan Andersson till Lindgren och Vennberg. Band II–VI rymmer författare (A–Z). Der schwedische Anakreon betitlas 1856 en mäktig samling av Bellmans poesi, åter ett belägg för den livaktiga receptionen av svensk och skandinavisk litteratur redan före det moderna genombrottet. Men först kring sekelslutet manifesterar sig väl på bredare front vad utgivarna betecknar som en svensk-tysk litterär översättningskultur. Översättarregistret underlättar i hög grad en överblick över Marie Franzos' och alla de andras trägna verksamhet. Strindberg visar sig uppta ett par hundra sidor, Selma Lagerlöf 150 sidor i den bibliografiska förteckningen.

Bibliografin ger också möjlighet att följa hur svenska författare som Heidenstam och Sven Hedin omhuldas under Tredje riket och hur många författare nu inte längre får sina verk översatta. Man kan också studera hur bokutgivningen av svenska författare avsevärt skilde sig åt i Öst- och Västtyskland. Intresset för svensk litteratur stegrades på 1960-talet, varvid ett markant inslag i väst blev antologier som *Liebe* (1965), *Liebe in Schweden* (1968) och *Mehr Liebe in Schweden* (1971) med Bengt Anderberg som utgivare. Kon mjölkades tydligen ända tills den sinade. Bibliografin visar Astrid Lindgrens suveräna position men också hur författarparet Maj Sjöwall och Per Wahlöö slår knockout på den tyska läsekretsen och hur Lars Gustafsson inleder sitt segertåg på den tyska bokmarknaden.

Ulf Wittrock

Forskning och vitterhet I–III. Svenska Litteratursällskapet i Finland 1885–1985. Helsingfors 1985–89.

I trebandsverket *Svenska Litteratursällskapet i Finland 1885–1985* tecknar Torsten Steinby i *Del I Det första halvseklet* sällskapetets historia fram till dess femtioårsjubileum 1935. För *Del II Det andra halvseklet* svarar Olof Mustelin. *Del III* innehåller ett Register som har sammanställts av Magnus Pettersson.

Gunnar Svanfeldt anmärker i sin historik *Svenska Litteratursällskapet 1880–1980* (Almqvist & Wiksell,

Uppsala 1980) att den rikssvenska sammanslutningens tillkomst knappast torde ha utgjort något incitament för grundandet av »det redan från början vitt anlagda och vitt syftande kulturinstitutet i Finland, helt motiverat av inomfinländska förhållanden». I en uppsats i *Finsk Tidskrift* 1981 om Svenska Litteratursällskapet i Uppsala och Svenska Litteratursällskapet i Finland gör emellertid Olof Mustelin gällande att det senare troligen sporrades även av »det något äldre initiativet i Uppsala». Som en av de första hedersledamöterna invaldes för övrigt i Uppsala professorn i estetik och modern litteratur vid universitetet i Helsingfors Carl Gustaf Estlander.

C. G. Estlander betraktades i den högre svenska bildningen som ett bålverk för fosterlandet, framhåller Torsten Steinby som med ett grepp snarlikt Gunnar Svanfeldts strax försätter läsaren in i medias res och berättar om ett besök som Estlander i sällskap med Axel Lille gjorde hos Axel Olof Freudenthal i januari 1885. »Estlander var svensksinnad, men anslöt sig inte till den nationalitetsteori som Freudenthal hade uppställt och Lille arbetade för. Att han nu vände sig till dessa två som hörde till de mest aktiva svenskvännerna, visar att han behövde bredast möjliga bas för att tanken på litteratursällskapet skulle ta form. Den hade framförts redan tidigare och framträtt på olika håll, men det var han som nu ämnade ge den innehåll.»

Det program som framlades i inbjudningsskrift och stiftelseurkund rymde ingen klart artikulerad politisk aspekt. Där påpekas visserligen bl. a. »att i avseende på framtiden skulle den ökade kännedomen av och känslan för förfädernas verk och gärning helt visst bidra till att belysa vägen och liva modet». Försiktigare kunde man knappast uttrycka sig, noterar Steinby som berör fennomanernas öppna misstro. »Ett tecken på det var att åtskilliga år förflöt innan sällskapet fick något statligt stöd för sin publikationsverksamhet. Det såg fennomanerna i senaten till.» Men också utanför de utpräglade fennomanska kretsarna fanns de som till en början förhöll sig kritiska. »Mest uppmärksammas blev Zachris Topelius negativa hållning. Han hade inte räknat med någon framtid för svenskheten i Finland och lär privat ha karakteriserat Svenska litteratursällskapet som ett 'dödfött foster'». 1891 kallades han likväl som en av de första till hedersledamot.

I programdeklarationen var tyngdpunkten lagd på insamlingsverksamhet; det gällde att samla »vittnesbörden om den svenska kulturens uppkomst och utveckling i Finland». Sitt konstituerande sammanträde hade sällskapet i universitetets solennetsal dagen efter avtäckandet den 6 maj 1885 av Runebergstatyn på Esplanaden i Helsingfors. Runeberg var och förblev litteratursällskapets »skyddspatron», fastslår Olof Mustelin på tal om 100-årsminnet 1977 av Runebergs död. »Men inte sällan har den roll han spelat för dess verksamhet på senare tid överbetonats, av utomstående givits orätta proportioner.» Torsten Steinby skulle i ett tal vid jubileet i fråga åberopa sig på Yrjö Hirn som erinrat om att kritiska betraktare inte hade saknats också i tider då Runebergskulten blommat som starkast. I de flesta fromma försam-

lingar finns åtminstone några närvarande, förklarar Hirn, »som likt den torrögda kyrkobesökerskan i Albert Engströms berömda Strixhistoria på tillfrågan kunde svara, att hon hörde till en annan församling».

Projektet om en Fänrik Stål-medalj som hade lancerats i anslutning till femtioårsminnet av utgivningen 1848 av Fänrik Ståls sägner I, kunde inte genomföras sedan i december 1899 senaten meddelat att Hans Kejslerliga Majestät »täckts i nåder anbefalla att ansökningen skulle lämnas utan avseende». Under M. G. Schybergsons, sällskapets andra ordförandes mandatperiod – Estlander avgick 1897 – följde för Finland svåra tider, om också inte mycket av detta brokiga skeende kom att återspeglas i litteratursällskapets handlingar. Som ett markant inslag i publikationsverksamheten framstod efterhand de folkloristiska uppteckningarna; Steinby tecknar i detta sammanhang konturerna av Ernst Lagus, en viljestark personlighet invecklad i allehanda kontroverser. Sällskapets tredje ordförande Hugo Pipping betecknas av Steinby åter som en kontinuitetens bevarare och detta inte minst i sin veneration för Runeberg. Hans viktigaste initiativ var årsboken *Studier i nordisk filologi* som han redigerade under nära fyra decennier. Själva ordförandeposten innehade han under ett par år för att efterträdas av Gunnar Castrén. Denne tog vid 1924 och verkade jämnt ett decennium. I samråd med stockholmsprofessorn Martin Lamm gjorde han upp planen för den vetenskapligt kommenterade utgåvan av Runebergs samlade skrifter. Utgivningen kom att ske i samarbete mellan litteratursällskapet och Svenska Vitterhetssamfundet.

Litteraturhistorikern Gunnar Castrén var flitigt verksam som litteraturkritiker och som professor inriktade han sig i sin forskning mer än förut på den samtida litteraturen. Steinby fokuserar den centrala roll som Castrén längre än någon annan spelat vid litteratursällskapets prisutdelningar. »I motsats till många som utan djupare begrunden förkastade modernismen försökte han förstå fastän han hade en svår generationsgräns att överskrida.» Steinby undanskymmer inte det koncilianta drag som utmärkte Castrén och kunde präglade dennes ställningstaganden; på samma gång hävdar han att Castrén i Rabbe Enckell fick en spontan vägvisare i den snåriga terrängen, som han säger.

Stolarna i styrelsen är tolv inalles och Steinby redogör för förändringar i styrelsens sammansättning, han framhåller arkivariens och sekreterarens insatser – sekreterare i fyra årtionden var Arvid Hultin – och han behandlar finansförvaltningen, liksom medlemskaderns sammansättning. Ett rekord i fråga om medlemsförvärvning nåddes revolutionsåret 1917. Medlemsavgiften har emellertid inte kunnat höjas i samma takt som kostnaden för bokproduktionen stigit. »En ny medlem började framstå mera som en kostnadsfaktor än som en inkomstkälla. Dock kvarstod den ideologiska faktorn. För den spelade medlemsbeståndet fortfarande en väsentlig roll.» Ännu på andra volymens slutsidor skall Olof Mustelin göra likartade reflexioner.

I förordet till denna andra del konstaterar Mustelin

att hans framställning rörande sällskapetets andra halvsekel blivit mindre personkoncentrerad; han erkänner också att det personliga engagemanget ibland för honom känts besvärande, då det för honom gällt att ikläda sig historiegrafens roll. Den disposition han valt betecknar han som primärt systematisk. Det första avsnittet ger dock en kronologisk översikt över åren 1935–85. Vid sällskapetets femtioårsjubileum 1935 presiderade Eirik Hornborg som då just hade avlöst Castrén. Hornborg karakteriserade i sitt högtidstal sällskapet som en av de kulturskapande och kulturfrämjande krafterna i Finland och gav på samma gång uttryck för den vända han kände inför det hot som framträtt mot den västerländska kultur-ens högsta vinnningar.

Krigsåren skulle komma att hämma sällskapetets verksamhet och Mustelin menar att man måste gå ända fram till 1949 innan krigsårens hårda grepp slutligen slappnade. Hornborgs avgång från ordförandeposten 1947 hade kommit överraskande. Den förorsakades, som Mustelin påvisar, av hans missnöje över att prisnämnden i januari 1947 föreslog »att *Ina Rosenqvists* pris måtte tilldelas författaren *Gunnar Björling* för diktsamlingen *Luft är och ljus* och för hans litterära alstring överhuvud». I ett skriftligt uttalande förklarade Hornborg att Björlings och hans epigoners litterära arbeten inte fyllde kravet att vara skrivna på svenska; »sprängas formerna, så finnes icke längre någon objektiv grund för bedömandet». För en principernas man som Hornborg gav nederlaget vid prisnämndens omröstning anledning till allvarlig omprövning av hans ställning som ordförande, konstaterar Mustelin.

En offentlig debatt skulle 1964 röra sig kring det förhållandet att Johannes Salminen inte tilldelades något pris för sin essäsamling *Levande och död tradition*. Så förklarade Nils-Olof Stormbom att »man tydligen skall uttrycka idel slätkammade och konventionella åsikter [...] för att kunna bli prisbelönt av Svenska litteratursällskapet i Finland». Salminen kom själv att i *Nya Argus* 1970 varna för de risker som var förhållanden om den litterära sakkunskapen distanseras. I svaromål å sällskapetets vägnar gick denna gång P. O. Barck som bl. a. berörde förhållandet mellan styrelsen och allmänna prisnämnden.

Det faktum att prisen för det mesta har varit relativt små har genom åren livligt beklagats, av sällskapetets ledning lika väl som av prismottagare och kommentatorer i dagspressen, påpekar Mustelin. »Ett pris på 2500 mk är i dagens läge en oförskämthet, som inte blir mindre av att de utvalda tvingas upp i festdräkt för att titta på styrelsen», anmärkte Salminen sarkastiskt 1978. Ordföranden Steinby besvarade å sällskapetets vägnar Salminens fräna kritik. Han hänvisade till sällskapetets stadgar och framhöll att dess främsta uppgift var att ägna sig åt vetenskap och han deklarerade att prisbelönningarnas huvuduppgift var »att rikta allmänhetens uppmärksamhet på den betydelsefulla kulturgärning som finlandssvenska författare av alla kategorier stod för».

De föreliggande tre volymerna är alla *Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland* (nr 523: 1–3). Mustelin ger i del II en översikt över

sällskapetets publikationsverksamhet varvid han hänvisar till huvudseriens nr 500 (1982), där Steinby förmedlade en systematiskt disponerad översikt över sällskapetets dittills utgivna skrifter. En fråga som sällskapetets styrelse sannolikt framdeles kommer att ställas inför är om andra verksamhetsgrenar eventuellt skall bedömas som angelägnare, menar Mustelin. Han betonar att det finansiella läget på alla områden drar upp gränserna för sällskapetets verksamhet och expansion, de numera utfallande statliga understöden till trots. Själv höll Olof Mustelin jubileumsåret 1985 festföredraget, »En kulturfrämjande kraft i Finland». Storögda bevittnade de riks-svenska gästerna den traditionsenliga akten i universitetets solennitetssal med dess bravur och fracken som obligatoriskt klädesplagg. I Domkyrkans krypta hade på förmiddagen öppnats en jubileumsutställning som gav en som Mustelin skriver »variationsrik, men inte okritisk bild av sällskapetets verksamhet alltsedan grundläggningen».

Ulf Wittrock

Gunnar Tideström i forskarsamhället

När Ingeborg Stuckenberg lämnat först Viggo, så Danmark och slutligen hela livet – det yttersta uppbrottet skedde i Australien 1904 – skrev Sophus Claussen, en av halvfemservenvernerne, en minnesdikt med ett oförglömligt anslag:

Til dine Øjnes Aandemusik
i Skumringstimen vi lytted sørgmodig.

Symbolismens hela emotionella kosmos finns förtätat i denna scen med vännerna i kretsen samlade mot kvällen, tysta, försjunket lyssnande till det svärmod som värdinnan utstrålade, inte genom något som hon sa med sin »tavse Mund», inte genom någon tonföljd på taffeln. Musiken ljud från Ingeborgs ögon. Denna rad är diktens embryo, den finns på sin plats redan i det första manuskript som Ernst Frandsen funnit och givit ut. Femte strofen börjar med samma rad, och hela dikten slutar med kärnordet ensamt. Spåren plånas ut efter Ingeborg, och

Vi saa din Stolthed, som aldrig har sveget
Der bliver fortvivlende lidt af saa meget:
kun Aandemusik.

Upprepningen, gentagelsen, varierad eller inte, är ett av Sophus Claussens yppersta verkningssmedel liksom många andra poeters. I det stycke som förtrollande heter *I Lykkens usandsynligste Allé* börjar det hela och slutar också med denna rad, som dessutom är den sista i den fjärde av de tio treradiga som bildar poemet. De trettio raderna är tätt sammanvävda med inalles fyra rim. Det är ett underverk.

Dikten *Bauta* berättar om hur poeten hade »ett Kongerige en gang nær den høje Sø» och tillika en älskarinna som ur sitt solfyllda hjärta diktade en leende vers till hans gravvård: »Han sad alene og sang». Nu är allt borta, ingen frågar efter hans visa domar och höga drömmar, och då han dör skall vågor och